

**Els naturals i el rei natural en la Catalunya de la guerra
dels Segadors: a propòsit d'un *Sermó* de Gaspar Sala (1641)**

XAVIER TORRES SANS
Institut de Llengua i Cultura Catalanes
(Centre de Recerca d'Història Rural-Secció Jaume Vicens Vives)

La guerra dels Segadors (1640-1652/59) va ser també una guerra d'idees o arguments polítics. A diferència, però, d'altres conflictes anteriors (com ara l'anomenada guerra civil catalana de mitjan segle XV), aquests arguments antagònics conegueren (al Principat i fins i tot més enllà) una difusió sense precedents; sobretot pel fet que s'expressaren tot sovint per la via impresa.¹ La sola col·lecció de fullets Bonsoms, custodiada a la Biblioteca de Catalunya, n'és una prova: hom hi ha comptabilitzat prop d'un miler de peces o textos en poc més de vint-i-cinc anys (entre 1626 i 1652).² És aleshores, altrament, quan es pot datar l'inici d'una "premsa"

¹ Sobre la guerra dels Segadors o de Separació, vegeu, almenys, les monografies següents: Josep Sanabre, *La acció de França en Catalunya en la pugna per la hegemonia de Europa, 1640-1659*, Barcelona, 1956; J.H. Elliott, *La revolta catalana, 1598-1640*, Barcelona, 1966 [1963]; Eulogio Zudaire, *El Conde-Duque y Cataluña*, Madrid, 1964; AA.VV., *La revolució catalana de 1640*, Barcelona, 1991; Antoni Simon, *Els orígens ideològics de la revolució catalana de 1640*, Barcelona, 1999; Vicenç Estanyol, *El pactisme en guerra. L'organització militar catalana als inicis de la guerra de Separació, 1640-1642*, Barcelona, 1999.

² Jaume Reula, «1640-1647: Una aproximació a la publicística de la guerra dels Segadors», *Pedralbes*, 11 (1991), pp. 91-108; i *Catàleg de la col·lecció de folletos Bonsoms relatius en su mayor parte a historia de Catalunya*, tom I, Barcelona, 1959-1972. El fons d'impresos d'altres biblioteques europees testimonia la difusió —en una llengua o altra— d'aquesta producció propagandística. Vegeu, per exemple, Bibliothèque Nationale de France, *Manuscrits espagnols*, mss. 394-395; i, en particular, Karsten Neumann, «La justificación 'ante el mundo'. Difusión y recepción de la propaganda catalana en Europa en 1640», *Pedralbes*, 18-II (1998) [= *Actes del IV Congrés d'Història Moderna de Catalunya*], pp. 373-381.

catalana.³ I quan la impressió en llengua catalana augmenta, a més, vertiginosament, tal com mostra la cèlebre corba o gràfica de la “mortaviva” elaborada pel malaguanyat Ernest Lluch.⁴

L'abast real d'aquesta prolífica publicística bèl·lica és encara matèria d'estudi o fins i tot de dubte. L'absència d'una veritable “opinió pública” i, no cal dir-ho, d'una autèntica cultura dels *mass media*, no hauria, però, de desorientar-nos o descoratjar-nos. La historiografia recent ha remarcat el procés de creació d'una “esfera pública” de discussió política en alguns països —o monarquies— de l'Europa set-centista.⁵ Tanmateix, tot sembla indicar que la prehistòria o els orígens d'un fenomen semblant —o si més no, l'ampliació i l'amplificació de la comunicació política— es poden fer remuntar al Siscent o fins i tot una mica abans; i sempre a redós de la propaganda escrita suscitada per un o altre conflicte (la rebel·lió de les províncies holandeses o les guerres franceses de religió; les *mazarinades*, la guerra civil anglesa o el Portugal dels Bragança, també revoltat l'any 1640).⁶ Vet ací, doncs, un aspecte certament revolucionari de la irrupció de la impremta.⁷

³ Joan Torrent i Rafael Tasis, *Història de la premsa catalana*, Barcelona, 1966, vol. 1, pp. 17-30; Henry Ettinghausen, *La Guerra dels segadors a través de la premsa de l'època*, Barcelona, 1993, 4 vols.

⁴ Ernest Lluch, «La producció de llibres en la morta-viva: 1476-1860», dins id., *La Catalunya vençuda del segle XVIII*, Barcelona, 1996, pp. 35-53.

⁵ Jürgen Habermas, *Historia y crítica de la opinión pública*, Barcelona, 1994; Roger Chartier, *Les origines culturelles de la Révolution Française*, París, 1990; Keith Michael Baker, *Inventing the French Revolution*, Cambridge, 1990.

⁶ J.K. Sawyer, *Printed Poison. Pamphlet Propaganda, Faction Politics and the Public Sphere in Early Seventeenth-Century France*, Berkeley (L.A.), 1990; Christian Jouhaud, *Mazarinades: la Fronde des mots*, París, 1985; Hubert Carrier, *La Presse de la Fronde (1648-1653): les mazarinades*, Ginebra, 1989-91, 2 vols.; id., *La Fronde. Contestation démocratique et misère paysanne. 52 mazarinades*, París, 1982, 2 vols.; AA.VV., *Le pamphlet en France au XVIe siècle*, París, 1983; Miriam Yardeni, *La conscience nationale en France pendant les guerres de religion (1559-1598)*, Lovaina i París, 1971. Publicística holandesa, Martin Van Gelderen, *The Ducht Revolt*, Cambridge, 1993; Craig E. Harline, *Pamphlets, Printing, and Political Culture in the Early Dutch Republic*, Dordrecht, 1987; E.H. Kossman i A.F. Meelink, *Texts Concerning the Revolt of the Netherlands*, Cambridge, 1974. «Esfera pública» a l'Anglaterra del Siscent, David Zaret, *Origins of democratic culture. Printing, petitions and the public sphere in Early Modern England*, Princeton (N.J.), 2000; Joad Raymond, *Making the News. An Anthology of the Newsbooks of Revolutionary England 1641-1660*, Moreton-in-Marsh, 1993. Però el fenomen sembla igualment significatiu en el cas portuguès, Joao Francisco Marques, *A parentica da*

Escrits polítics

Els estudiosos de la publicística de l'Antic Règim distingeixen habitualment entre la gasetta d'informació política, els mercurials de preus i cotitzacions, i els *journaux* literaris o *relaciones de sucesos* (una variant de la gasetta, en realitat).⁸ Tanmateix, de cara a mesurar-ne l'abast o l'impacte, potser caldria matisar o completar aquesta tipologia mitjançant l'anàlisi de la funció i l'audiència d'aquesta mena de textos. Perquè, a qui anaven adreçats, en realitat? I amb quina finalitat? Certament, algunes d'aquestes gasettes no passaven de ser un simple noticiari; encara que sovint de caire essencialment bèl·lic i encomiàstic. En aquest gènere hi podem incloure impresos catalans –o publicats a Barcelona– com ara (posem per cas) la *Nueva y verdadera relación de avisos llegados a [...] Roma, des de treynta de Iulio hasta veynte y siete de Agosto deste año 1635 y agora nuevamente en Barcelona por la Gazeta. Contiene felices discursos, victorias contra Franceses y otros enemigos de [...] Felipe III*, Barcelona, G. Nogués, 1635 (4 ff.); la *Breve y Aiustada Relación de lo sucedido en España, Flandes, Alemania, Italia, Francia, y otras partes de Europa, desde fin de Febrero de mil seyscientos y treinta y siete, hasta todo el mes de Deziembre de mil y seyscientos y treynta y ocho*, Barcelona, J. Romeu, 1639 (10 ff.), i que era, en realitat, la continuació d'una sèrie més o menys periòdica; o bé, en plena guerra dels Segadors, la gasetta a la francesa, és a dir, la *Gazeta. La curiositat dels Impressors de França me ha donat ocasió de quels imite [...] Estas cartas novas verdaderas [...] contenen] tots los successos que succeexen en Europa*, Barcelona, J. Romeu, 1641; o aquestes *Novas extraordinarias de vint de Setembre [de] mil sis cents quaranta y hu, donant avis de tot lo que ha succehit en moltas parts de Italia, y Flandes del bon succes de las armas*

Restauração, 1640-1688: a revolta e a mentalidade, Porto, 2ª ed., 1989, 2 vols.; íd., *A parentica portuguesa e a dominação filipina*, Porto, 1986.

⁷ Però no gaire emfasitzat, paradoxalment, per Elizabeth Eisenstein, *The printing revolution in early modern Europe*, Cambridge, 1983. Vegeu, tanmateix, AA.VV., *Gazettes et information politique sous l'Ancien Régime*, Saint-Étienne, 1991.

⁸ AA.VV., «L'information à l'époque moderne» [=Bulletin de l'Association des Historiens Modernistes des Universités, 25], París, 2001; Augustin Redondo, «Les relaciones de sucesos dans l'Espagne du Siècle d'Or: Un moyen privilégié de transmission culturelle», *Cahiers de l'UFR d'Études Ibériques et Latino-Américaines*, 7 (1989), pp. 55-67; Henry Ettinghausen, «The News in Spain: relaciones de sucesos in the Reigns of Philip III and IV», *European History Quarterly*, 14 (1984), pp. 1-20.

del Rey Christianíssim, contra lo rey de Castella, Barcelona, J. Mathevat, 1641 (4 ff.).

Ben entès, en temps no bèllics, la publicística local tampoc no s'estava de propagar l'actualitat política. En particular, les ambaixades i les actuacions de la Diputació catalana o del Consell de Cent barceloní s'esbombaven tot sovint —o almenys, quan l'ocasió ho demanava— per via impresa o, si més no, manuscrita. És el cas, per exemple, de la *Relatio del fet y Justificació dels procehiments fets per los [...] Deputats y Oydors del General de Cathalunya, contra Miquel Ioan de Monrodon Alguazil Ordinari de sa Magestat y altres Officials Reals*, Barcelona, G. Nogués, 1638 (29 ff.); l'*Embaxada feta per los Srs. Deputats, als Srs. Concellers per medi de Francesch Joan donsell y Bernat Valencas ciutadà als 4. de nohembre 1638* (ms.; 1 f.); o bé, a la vigília de la revolta dels Segadors, en plena discussió sobre els allotjaments militars, aquest *Memorial del que sa Magestat en carta de primer de Mars mil siscents quoranta despachada per lo Supremo Consell de Aragó, mana se done als soldats en lo temps que estaran allotjats en Cathalunya per les persones quels tindran en ses cases* (1 f.).

Altres textos i arguments, però, giraven al voltant d'un seguit de preceptes jurídics i polítics que no eren pas, certament o presumible, a l'abast de tothom. Són, es pot dir, els pamflets o memorials polítics per antonomàsia; i que poden tenir, de vegades, una finalitat i, per tant, un destinatari, ben precisos: el rei, el *valido*, la cort; i fins i tot les cancelleries europees, en una època —recalquem-ho— de diplomàcia internacional creixent, i de formació, a més, d'una "opinió pública internacional".⁹ La *Proclamación Católica* (Barcelona, 1640) de Gaspar Sala, patrocinada pel Consell de Cent barceloní, s'adreçava de bon començament (i des del títol mateix) a «la magestad piadosa de Felipe el Grande, rey de las Españas y emperador de las Indias»; i es volia difondre, ahora, «per todas las parts del món ahont convé [...] en justificació dels prossehiments que la província y ciutat de Barcelona han fet y fan en las matèrias corrents».¹⁰ Al seu torn, la *Noticia Universal de*

⁹ Lucien Bély, *Les relations internationales en Europe (XVIIe-XVIIIe siècles)*, Paris, 2^a ed., 1992; id., *Espions et ambassadeurs au temps de Louis XIV*, Paris, 1990.

¹⁰ P. Basili de Rubí, *Les Corts Generals de Pau Claris. Dietari o procés de corts de la Junta General de Braços*, Barcelona, 1976, p. 188. Sobre la seva difusió internacional, Neumann, «La justificación...», ob. cit. Ressò "periodístic" de la revolta catalana: Henry Ettinghausen, «La guerra dels Segadors a les gasetes

Cataluña [1640], obra del jurista Francesc Martí Viladamor, a més de desqualificar “tècnicament” el comte-duc d’Olivares i alguna de les seves iniciatives, incloïa diverses exhortacions «a los Grandes de la Corte del Rey de España» (cap. XXII) i «a la Reyna nuestra señora, y al serenissimo Príncipe» (cap. XXIII).¹¹ Altrament, els anomenats (i tot sovint impresos) sermons de Sant Jordi o per les ànimes dels diputats difunts, i els del rei en Jaume, a la Casa de la Ciutat, tenien també un innegable to institucional (a més de declaradament polític); i constituïen, sens dubte, un afer d’alta o selecta cultura cívica.¹²

De tot plegat, però, no en podem treure la impressió o conclusió que aquesta mena de literatura fos únicament per a uns pocs iniciats. D’una banda, perquè aquests textos més erudits i recarregats sempre es compaginaren amb d’altres d’intenció similar però d’un tenor més popular, com ara (posem també per cas) aquesta *Carta de un confident de Madrid en que dóna alguns avisos secrets importants al principat de Catalunya* (ms.; 7 fols.), o bé l’obra *Secrets públics. Pedra de toc, de les intencions de l’enemic, i llum de la veritat* (1641), del mateix Gaspar Sala.¹³ Però, d’altra banda, perquè alguns testimonis o memorialistes, com ara Miquel Parets, un mestre assaonador de Barcelona, es fan prou ressò tant de les gasetes locals com fins i tot de la literatura institucional que s’estampava a la ciutat —i que desvetllava, pel que sembla, una notable expectació popular.¹⁴

Aquesta publicística auspiciada per les institucions catalanes posava l’èmfasi en un seguit de greuges i d’arguments polítics; alguns dels quals, certament, són prou coneguts o estudiats a hores d’ara. Així, als primers

europées», *Pedralbes*, 18-II (1998) [=Actes del IV Congrés d’Història Moderna de Catalunya], pp. 359-372.

¹¹ Edició no crítica a cura de Xavier Torres, *Escrits polítics del segle XVII*, tom I [=Notícia Universal de Cataluña, de Francesc Martí Viladamor], Barcelona/Vic, 1995.

¹² M. Rosa González Peiró, «Los predicadores y la revuelta catalana de 1640. Estudio de dos sermones», *Actes del Ier. Congrés d’Història Moderna de Catalunya*, Barcelona, 1984, vol. II, pp. 435-443; i Carlos Terrón Vasco, «La visión de Francia durante la guerra dels Segadors a través de sermons catalanes», *Pedralbes*, 18-II (1998) [=Actes del IV Congrés d’Història Moderna de Catalunya], pp. 383-389.

¹³ Edició a cura de Eva Serra, *Escrits polítics del segle XVII*, tom II, «Secrets Públics, de Gaspar Sala, i altres textos», Barcelona/Vic, 1995.

¹⁴ Miquel Parets, *De molts sucesos que han succeyt dins Barselona y en molts altres llochs de Catalunya dignes de memòria*, Biblioteca Universitària de Barcelona, mss. 224-225.

escrits, hom denunciava invariablement les violències i les contra-faccions acumulades pels soldats del rei, tot justificant, de passada, la rebel·lió de la ruralia o dels "segadors": «la ley da licencia expressa, no solo a un particular provincial, sino también a la misma plebe, para repeler a los que intentaren hazer los alojamientos en otra forma de la que dispone el derecho [...] como dize Bártulo» (segons es pot llegir en un capítol de la *Noticia Universal de Cataluña*, que volia «reduzir a términos del derecho» les passades «alteraciones de Cataluña»). Simultàniament, però, els primers propagandistes catalans atacaven o denigraven, sobretot, els (perversos) propòsits del comte-duc d'Olivares (i la nefasta o "maquiavèlica" raó d'estat que n'era, segons ells, l'origen): «Claman pues los catalanes fervorosamente contra el Valido [...], y pues no contra el Rey», puntualitzava el mateix Martí Viladamor. Aquests autors, doncs, remarcaven, una vegada i altra, el caràcter compost (com en diem ara) o pactat de la monarquia en general, i de la relació entre la Corona i el Principat, en particular. La tesi del rei electiu, segons la qual els catalans no havien estat mai vassalls conquerits, sinó que s'havien lliurat (o havien *elegit*) a Carlemany per pròpia voluntat i segons certs pactes, constituïa, ens dubte, una peça clau d'aquesta argumentació.¹⁵

Ben entès, en aquest treball voldria cridar l'atenció sobre un altre concepte o debat polític coetani, potser menys ben conegut: el del rei natural. Quin era o quin podia ser, en realitat, el veritable o genuí rei dels catalans? Aquesta qüestió se suscità, és clar, arran dels pactes amb França, i el subseqüent canvi de fidelitat dinàstica del Principat (gener 1641). I cuejava encara un parell d'anys després, quan el jurament preceptiu davant del nou monarca Lluís XIV (1643) suscità, segons sembla, algunes reserves, i una corrua d'exiliats filipistes.¹⁶ Una discussió d'aquesta índole pot semblar-nos, a hores d'ara, un pèl pintoresca o fins i tot merament retòrica; tanmateix, no n'era pas gens, de banal o intranscendent, aleshores. La fidelitat era un valor fonamental no sols de la vella societat feudal (entre senyors i vassalls) sinó també de la societat política de l'època (és a dir, entre el rei o governant i els seus súbdits). Tal com sentenciava Eiximenis (i tants d'altres), «feultat és sobiranament

¹⁵ Jesús Villanueva, «Francisco Calça y el mito de la libertad originaria de Cataluña», *Revista de Historia Jerónimo Zurita*, 69-70 (1994), pp. 75-87; id., «Los orígenes carolingios de Cataluña en la historiografía y el pensamiento político del siglo XVII», treball de doctorat inèdit, Barcelona, 1994.

¹⁶ Jordi Vidal Pla, *Guerra dels Segadors i crisi social*, Barcelona, 1984, pp. 61-62.

necessària al bon estament de la cosa pública». ¹⁷ Dos-cents o tres-cents anys després, la tractadística francesa (i d'altres latituds, és clar) definia la fidelitat (encara) com «la base de la société civile... et le noeud sacré qui lie les princes avec leurs sujets». ¹⁸ Trencar la fidelitat jurada, doncs, era un acte de rebellia que demanava, pel cap baix, una veritable o completa justificació; i, sobretot, en un context que condemnava més aviat tota “novetat” o “alteració”. ¹⁹ De fet, una bona part dels opuscles i tractats polítics catalans de la guerra dels Segadors s’escrigueren i s’imprimiren per tal de provar la fidelitat innata de la “nació catalana”. ²⁰ Aleshores, com es podia explicar i legitimar, doncs, el canvi de lleialtat dinàstica en la Catalunya del 1641? Gaspar Sala i altres propagandistes catalans trobaran la resposta o argumentació en la idea o noció del rei natural.

La polisèmia d'un terme

Natural ve de *natio*. Inicialment, doncs, ser natural volia dir ser nat d'un lloc. Aquesta “naturalesa” o localització, però, rarament era (i és) neutra; perquè, en general, sempre es neix al lloc d'altri, és a dir, en un àmbit políticament definit o delimitat. Ser natural, doncs, volia dir també pertànyer *volis nolis* a un determinat univers o espai polític; tal com proven, si més no, les naturalitzacions de l'època moderna. Les sollicituts d'aquells que volien obtenir la naturalesa catalana als segles XVI i XVII

¹⁷ *Lo Crestià*, lib. 12è., cap. CCCLXXI (cito per l'edició antològica a cura d'Albert Hauf, Barcelona, 1983, p. 207). Vegeu, a més, F.L. Gasnhof, *El feudalismo*, Barcelona, 2ª ed., 1974 [1957].

¹⁸ Raymond Darricau, «Princes et peuples dans leur réciproque fidélité chez les docteurs catholiques de Bellarmin à Muratori», dins Yves Durand, dir., *Hommage a Roland Mousnier. Clientèles et fidélités en Europe à l'époque moderne*, Paris, 1981, pp. 25-55.

¹⁹ Rosario Villari, «El rebelde», dins id. et al., *El hombre barroco*, Madrid, Alianza, 1992, pp. 135-162; i del mateix autor, *Per il re o per la patria. La fedeltà nel Seicento*, Roma-Bari, 1994. Vegeu, a més, la ressenya crítica de Aurelio Musi, «La fedeltà al re nella prima età moderna (A proposito di un libro di Rosario Villari)», *Scienza & Politica. Per una storia delle dottrine*, 12 (1995), pp. 3-17.

²⁰ «Qui no considera lo innato amor que sempre la nació catalana ha tingut als reis [...] Públich y notori és, y consta ab diferents memorialis y papers estampats, de hont se són originades las mortas calamitats que ens són vistes...», Fra Josep de Jesús Maria, *Sermó predicat en lo aniversari... celebra cada any la casa... de la Deputació de Catalunya... per las Ànimas de sos Antepassats*, Barcelona, s.d. (però predicat el 1641), s.f.

són, si més no, prou explícites: tots demanaven poder "alegrar-se" de «tots aquells privilegis y gràcies que se alegren los qui són catalans naturals»; o bé, «gaudir de les prerrogatives, privilegis y immunitats que los demás naturals gaudexen». Entre aquests privilegis o avantatges hi havia, és clar, l'anomenat "indigenisme" de càrrecs i prebendes; una doctrina força universal (i no sols catalana) segons la qual els oficis i les mercès d'àmbit català havien de recaure forçosament (o teòricament) en catalans o naturals.

Al seu torn, les constitucions catalanes precisaven prou bé la condició de natural català. Així, eren catalans «los que verament y sans fictio o dispensatio seran naturals de dits principat y comtats y nats en los locs y terras que pagan los fogatges al General de Cathalunya e los fills de aquells» (corts de Montsó de 1553). D'aquesta manera, Núria Sales pot concloure que «ser *natural català* en els segles XVI-XVII era un fet jurídicopolític precís i restrictiu»; i que «una cosa era ser *súbdit* de tal monarca, i altra cosa *natural* de tal terra».²¹

Ara bé, els naturals d'un lloc o d'una terra podien ser també (o esdevenir insensiblement, per extensió o per confusió interessada) els naturals d'un príncep. El resultat, aleshores, eren els anomenats vassalls naturals.²² A diferència del vassallatge feudal, d'indole personal, el vassallatge natural era, doncs, de caràcter territorial. Però, talment com aquell, que n'era sens dubte la font d'inspiració, era, alhora, sinònim de fidelitat; i representava, de fet, i de dret, el grau màxim de coerció o obligació política.²³ Perquè, ben mirat, podia haver-hi res de més ferm,

²¹ Núria Sales, «Naturals i alienígenes: un cop d'ull a algunes naturalitzacions dels segles XV a XVIII», dins *Studia in honorem prof. M. de Riquer*, vol. 1, Barcelona, 1986, pp. 675-705.

²² Admet la possibilitat el glossari de J.F. Niermeyer, *Mediae Latinitatis Lexicon Minus*, Leiden, 1976. També, Germán Bleiberg, dir., *Diccionario de Historia de España*, tom III, Madrid, 2ª ed., 1981, s.v. *naturaleza*, on es llegeix: «de la circunstancia de ser natural del territorio de un Estado se derivaba el vínculo de súbdito que unia a los naturales con el príncipe [...] y de ahí que al vínculo de súbdito se le denominase también naturaleza o vasallaje natural». De manera semblant, José Manuel Nieto Soria, *Fundamentos ideológicos del poder real en Castilla (siglos XIII-XVI)*, Madrid, 1988, p. 240: «La noción de *natural* es una consecuencia de la 'concepción corporativa', en cuanto que se es *natural* porque se pertenece a un cuerpo político en el que están integrados todos los estamentos del reino, siendo el rey la cabeza, alma y corazón de ese cuerpo».

²³ Du Cange, *Glossarium Mediae et infimae Latinitatis*, Graz, 1954, s.v. *naturalitas*. També, Bernard Guénéée, *Occidente durante los siglos XIV y XV. Los Estados*,

indissoluble o fins i tot espontani? La política –argumentaven els tractadistes– imitava la natura; i, en conseqüència, tota comunitat política no podia ser gens o massa diferent de qualsevol altra comunitat orgànica o natural (i creada, és clar, per la divinitat): sempre amb un sol cap, i un seguit de membres o grups subalterns i que s'ajustaven o es plegaven als dissenys d'aquell (és a dir, del Creador, al capdavant).²⁴ Així, les abelles, en particular, i les formigues, constituïren sempre un model o referent polític d'aquest gènere: monàrquic, fortament jerarquitzat i, alhora, estretament solidari.²⁵

La finalitat de tanta metàfora era provar que l'obligació política restava inscrita en l'ordre natural de les coses; i que, per tant, res no era més congruent o consistent que la fidelitat del súbdit al governant. Tal com remarcava Eiximenis, a *Lo Crestià*, de la lleialtat «qui és del poble al príncep no en cal parlar, com sia cosa natural a tot poble amar carament son príncep e senyor».²⁶ Altres autors, en altres latituds, no eren pas menys explícits. Don Juan Manuel, per exemple, feia notar que «la naturaleza es tan fuerte cosa que se non puede defazer»; i un cronista del rei Enric IV de Castella prescrivia que «los naturales han de ser obedientes, e no rebeldes [...] e leales e no traydores».²⁷ La monarquia francesa medieval, però, no sembla haver estat pas menys exigent. Segons J. Krynen, els propagandistes de la Corona volien fer creure que «les Français sont unis au royaume et au roi par des liens qui, secrétés par la nature, ne peuvent être rompus». Hi havia, a més, aquesta “antropologia aristotèlica” que predicava la identitat de natura entre pares i fills; i que, en conseqüència, podia presentar tots els francesos del reialme com a membres d'un mateix llinatge, i al monarca, al seu torn,

Barcelona, Labor, 1985, p. 71, segons el qual «el mot natural, *naturalis*, s'emprava als segles XI i XII en un context feudal. El lligam que vinculava el vassall amb el senyor s'anomenava natural si era hereditari i legítim. Al segle XIII, el mot es va començar a fer servir per a designar les relacions complexes, però evidents, que travaven un poble, un príncep i una terra».

²⁴ Walter Ullmann, *Principios de gobierno y política en la Edad Media*, Madrid, 1985, pp. 235-246.

²⁵ Keith Thomas, *Man and the Natural World. Changing attitudes in England 1500-1800*, Harmondsworth, 1984, pp. 61-62.

²⁶ *Lo Crestià*, llib. 12è., cap. CCCLXXI, ob. cit., p. 207.

²⁷ «Et porque la naturaleza es tan fuerte cosa que se non puede defazer, por ende [...] el mayor deudo que es entre los omnes [...] es la naturaleza» (Don Juan Manuel, *El libro de los estados*, a cura d'I.R. Macpherson i R.B. Tate, Madrid, 1991, p. 260); Nieto Soria, *Fundamentos...*, ob. cit., p. 103.

com el “pare” de tots els seus súbdits o naturals.²⁸ Al segle XVII, però, les coses no eren pas massa diferents. Un tractadista francès assegurava que «les sujets [*d'un roi*] par un secret mouvement que la nature leur enseigne, combattent pour leur souverain [*i*] répandent leur sang pour soutenir ses intérêts».²⁹

Ben entès, al Principat les coses tampoc no foren mai gaire diferents. Els antics comtes de Barcelona o reis d'Aragó tampoc no es cansaren mai d'apel·lar a la bona «naturalesa» dels seus «sotsmesos» o els seus «bons e naturals vassalls e súbdits», segons una fórmula emprada per Ferran II el 1495. El recurs, i la retòrica, venien de lluny, però, tal com mostra aquest parlament de la reina Elionor a les corts de Barcelona de l'any 1365:

Si pensats la gran naturalesa que els vostres predecessors e vosaltres mateix han haüda e havets al senyor rei e a sos predecessors [...] si pensats com sobre totes les nacions del món la vostra fama e dels vostres predecessors ha resplandit e resplandeix per tot lo món, de vera naturalesa, lleialtat e feultat, e de gran amor envers senyor [...] vos pregam e vos requerim, així com a feels e lleials vassalls del senyor rei e nostres, e per aquella fe e naturalesa que sots tenguts a ell e a nós, e per aquella obligació que havets e sots tenguts a la cosa publica.

L'«ensabonada» es repetirà periòdicament o sistemàtica: «Clara cosa e notòria és a tot lo món la gran naturalesa e servir que los catalans han feit a llur senyor natural; e açò per la gran lleialtat e naturalesa que en ells és estada», exposa, a tall de preàmbul, el rei Martí a les corts de Perpinyà de 1406. Uns anys després, Alfons el Magnànim confia igualment en la «gran feultat, amor e naturalesa» dels catalans; i la reina Maria convoca cort general l'any 1435 «sabents que los vassalls e sotsmeses a la reial corona d'Aragó, per la llur innada faeltat, amor e naturalesa que porten a llur rei [...] de totes prosperitats d'aquell s'aconsolen e s'alegren».³⁰

Natural, doncs, era també sinònim de fidel. Ara bé, la polisèmia del terme no acaba pas ací. Perquè, si hi havia (tal com hem vist) vassalls naturals, també hi havia, alhora, reis o senyors naturals. La fórmula és

²⁸ Jacques Krynen, *L'empire du roi. Idées et croyances politiques en France, XIIIe.-XVe. siècle*, París, 1993; id., «Naturel. Essai sur l'argument de la nature dans la pensée politique française à la fin du Moyen Âge», *Journal des Savants*, s.n. (1982), pp. 169-190. Agraeixo totes dues referències a l'amic i historiador del dret Tomàs de Montagut.

²⁹ Darricau, «Princes...», ob. cit., p. 50.

³⁰ *Parlaments a les Corts catalanes*, a cura de R. Albert i J. Gassiot, Barcelona, 1928, *passim*.

prou corrent també en la documentació i la retòrica parlamentària catalana medieval. Un bisbe d'Elna, a les corts de Barcelona de 1410, s'adreça a «nostre rei e natural senyor». Però, qui eren o què eren exactament aquests reis “naturals” o *dominus naturalis*? La pregunta no és pas sobrerera, sobretot perquè la literatura política medieval i renaixentista en parla en diversos sentits o accepcions. En primer lloc, com a sinònim de príncep o rei hereditari; amb el benentès, però, que no es tracta pas d'una mera formalitat genealògica. La genealogia (reial; i adulterada o no) és un dret o títol; i, per tant, un rei hereu és abans de tot un rei legítim, és a dir, acceptat.³¹ Maquiavel mateix començava el seu cèlebre tractat amb la distinció entre els principats hereditaris (o de “prínceps naturals”) i els principats nous (o adquirits sovint per les armes o la conquesta); i advertia que «als estats hereditaris i acostumats a la dinastia de llur príncep hi ha moltes menys dificultats a mantenir-los que no pas els nous».³² Perquè els naturals volen o s'estimen més els reis naturals: «fue prudencia romana [*escriu un tacitista castellà*] el dar reyes propios y naturales con reconocimeinto a Roma, a las provincias que no podían sufrir [...] los gobernadores y ministros romanos».³³

El rei o senyor natural, però, era (o havia de ser), alhora, el bon rei o bon governant; l'encarnació d'aquest *regimen naturale* (oposat al *regimen violentum*) que predicaven alguns tractadistes; l'antítesi (o l'antídot), en una paraula, de la tirania, «car [...] los dits vassalls [*tal com recalcaven els parlamentaris catalans*] han voler que al príncep e senyor al qual ell per justícia obeiran, no puixé ésser posat ni taca d'intrusió ni tirania, en sa vera indubitada e natural senyoria».³⁴ Però això mateix –tal com apuntaven algunes autoritats– convenia tant o més al príncep mateix; i, en particular, als prínceps nous, perquè «tal com prova la natura, allò que és fet per força no pot durar eternament». En conse-qüència, tot «aquell qui vulgui conservar el seu principat i lliurar-lo als seus fills

³¹ Bernard Guénéé, «Les généalogies entre l'histoire et la politique: la fierté d'être Capétien, en France, au Moyen Âge», *Annales ESC*, 3 (1978), pp. 450-477.

³² Maquiavel, *El príncep*, a cura de J. Moners, Barcelona, 1982, p. 51. Vegeu, a més, Michel Senellart, *Les arts de gouverner. Du regimen médiéval au concept de gouvernement*, Paris, 1995, pp. 185-188; Krynén, *L'empire...*, ob. cit., pp. 332-333; Guénéé, *Occidente...*, pp. 75-76.

³³ Baltasar Álamos de Barrientos, *Discurso político al rey Felipe III al comienzo de su reinado*, a cura de Modesto Santos, Barcelona, 1990, p. 34.

³⁴ *Parlaments...*, ob. cit., p. 102. També, Du Cange, *Glossarium...*, ob. cit., *naturalis* com a sinònim de *legitimus*.

haurà de tenir molta cura d'exercir el governament de manera natural [...]. Per a ésser d'acord amb la natura, el governant cal que es faci el guardià d'allò que és just, i no decidir res que pugui ser contrari a la raó i a la llei».³⁵

Excepcionalment, però, la noció de rei o governant natural podia empeltar-se d'altres significats; menys abstractes o més "ètnics". Així, a la França de la guerra dels Cents Anys, no semblava gaire natural que el rei de França no parlés la llengua francesa:

Tous François [*argumenta un cronista pro Valois*] sunt d'un lignage [...]. Et donques le roy qui est pere de ses subjects [...] doit avoir [...] unité ou conveniencie de langage [...]. Par quoy il s'ensuit que ce cst inconvenient et chose desnaturele ou hors nature que un homme soit roy d'un royaume et qu'il soit de estrange país et principalement [...] d'autre nation et d'autre langage.

D'altres propagandistes eren encara més precisos: «Nature a donné a homme parole pour entendre l'un l'autre afin de communication civile [...]. Et pour ce est ce une chose aussi comme hors nature que un homme regne sus gent qui ne entendent son maternel langage [...]. L'on ne doit pas avoir roy d'estrange nation».³⁶

Vet ací, doncs, que la demanda o reivindicació d'un "rei natural" a la França de la guerra dels Cent Anys «acquiret la force d'un slogan, et sa défense devient le cri de ralliement des "bons Français"», conclou Krynen. Un cop més, però, el fenomen no és pas exclusiu d'un sol indret o d'una determinada època. La guerra guerrejada de faccions aristocràtiques castellanes del segle XV acabarà, com és sabut, amb la coronació d'Isabel, la qual, a la mort d'Enric IV, comminarà les ciutats del regne que li facin acatament immediat «por vuestra reyna e señora natural». La fórmula, en aquest cas, potser vol remarcar més aviat l'accepció hereditària o legitimista del terme (i que prou falta feia). De manera semblant, Ferran el Catòlic, esdevingut "príncep nou" del regne de Navarra, es farà jurar també –l'any 1513– com a «rey y señor natural»; per bé que «la adquisición del reino de Navarra alimentó, durante los siglos XVI y XVII, una cierta polémica sobre la legitimidad de los títulos de los nuevos reyes», i hom no descartava «la posibilidad de una

³⁵ Segons el difós tractat de Gil de Roma, *De regimine principum*, de les darreries del segle XIII, però reeditat fins a començaments del segle XVII, com a mínim; vegeu, Senellart, *Les arts...*, ob. cit., pp. 180-192. També, Krynen, *L'empire...*, ob. cit., p. 333.

³⁶ Krynen, *L'empire...*, ob. cit., pp. 331-332.

restauración [... i] el retorno de un rey natural».³⁷ I encara que els reis (i sobretot els reis de més d'un regne o de regnes múltiples) fossin per definició "naturals" de tots els seus dominis, la noció mateixa de "naturalesa" podia ser esgrimida o atida en contra seva amb suma eficàcia o facilitat; tal com faran, per exemple, els Comuneros de Castella, raó per la qual alguns ministres i seguidors reials s'hauran de declarar més castellans que ningú.³⁸

La qüestió o demanda d'un rei "natural", en l'accepció més aviat "ètnica" del mot, no hauria estat, però, menys oportuna o disputada en la Catalunya del segle XV, llavors del col·lapse dinàstic de la casa o nissaga comtal barcelonina, i els subseqüents interregne i compromís de Casp (1410-1412). En un context semblant, doncs, no ens pot sorprendre excessivament l'argument o al·legat d'un jurista urgellista, escandalitzat davant la possibilitat que «lo infant de Castella... senyor d'altre gent e d'altra casa engendrat, nat e nodrit en Castella» pogués esdevenir «ver e llegítim príncep, rei e senyor natural» dels catalans (i aragonesos).³⁹ L'èmfasi en aquest cas o episodi no és pas gratuït. Perquè, de fet, la demanda o discussió d'un rei veritablement "natural" en la Catalunya del segle XVII i, assenyaladament, en el decurs de la guerra dels Segadors, és força deutora —em fa l'efecte— d'allò que podem anomenar l'urgellisme militant del període; un corrent historiogràfic i polític que sembla que es congria cap a les darreries del segle XVI —potser després de les corts de 1585 o arran de les "torbacions" dels anys 1585-1593— i que auspicia la

³⁷ Alfredo Floristán Imizcoz, *Lealtad y patriotismo tras la conquista de Navarra. El licenciado Reta y la Sumaria relación de los apellidos*, Pamplona, 1999.

³⁸ És allò que hom ha conceputat, de vegades, com a sentiment "protonacional" dels comuneros: José Antonio Maravall, *Las Comunidades de Castilla. Una primera revolución moderna*, Madrid, 4ª ed., 1984, pp. 58-66; Horst Pietschmann, «El problema del "nacionalismo" en España en la Edad Moderna. La resistencia de Castilla contra el emperador Carlos V», *Hispania*, vol. LII/1, núm. 180 (1992), pp. 83-106. Vegeu, a més, I.A.A. Thompson, «Castile, Spain and the monarchy: the political community from *patria natural* to *patria nacional*», dins R.L. Kagan i G. Parker, eds., *Spain, Europe and the Atlantic World. Essays in honour of John H. Elliott*, Cambridge, 1995, pp. 125-129. El rei, "natural" d'arreu, C. Lisón Tolosana, *La imagen del rey. Monarquía, realeza y poder ritual en la Casa de los Austrias*, Madrid, 1991, p. 38.

³⁹ *Parlaments...*, ob. cit., pp. 109-110.

reivindicació de la figura del *dissortat* comte d'Urgell en uns termes tan aviat legitimistes com prou "naturalistes", si no ben bé "etnicistes".⁴⁰

Aquesta era la tesi, si més no, de la coneguda i polèmica obra intitolada *La fi del comte d'Urgell*; l'autenticitat, autoria i cronologia de la qual han estat sempre prou dubtoses, però que és un producte, sens dubte, d'aquest urgellisme de darrera hora (si no de la primera), i que prefigura, a més, la imminent reivindicació del rei "natural" dels catalans en la Catalunya de la guerra dels Segadors. Vet ací, doncs, el significatiu plany de l'anònim autor de *La fi*:

O Déu! [...] ésser dins lo si de la pàtria home de la nostra pròpia nació, natural cathalà de prosàpia e sanch real, devallant per recta e legitima línea masculina, de nostra lengua e ab nostres costums, tot lo temps de la sua vida en lo mig de las entràmenes de Catalunya nodrit e criat [...] e aquest, com si fos un diable, lançar, confondre e destruir [...] *i, en canvi,* anomenar, elegir e introduir en rey un home strany, de stranya nació, dispar a la lengua nostra e a nostres costumes [...] e qui naturalment havia en odi los cathalans...⁴¹

A la recerca del rei natural: dinasticisme o etnicisme?

Per raons prou comprensibles, la qüestió del "rei natural" esdevingué també un *slogan* polític en la Catalunya de la guerra dels Segadors. Ben entès, els contendents posaven l'emfàsi en una o altra accepció d'aquest concepte polític, prou polisèmic o malejable fins i tot abans de cap confrontació (tal com hem vist). Així, els portaveus de la monarquia al·legaren tothora que l'únic i veritable "rei natural" dels catalans no podia ser cap altre que Felip IV, el monarca hereditari i degudament jurat. Hom invocava, doncs, tant la legitimitat o continuïtat dinàstica com fins i tot l'obligació "natural" de qualsevol súbdit davant el seu rei. L'argument no era pas nou, certament. Així, arran del polèmic jurament del bisbe-

⁴⁰ Miquel Pérez Latre, «Les torbacions de Catalunya (1585-1593). De les Corts a la suspensió del nou redreç de la Diputació del General», *Afers*, 23/24 (19969, pp. 59-98.

⁴¹ *La fi del comte d'Urgell*, a cura de Xavier de Salas Bosch, Barcelona, Barcino, 1931, pp. 119-120. Sobre l'autoria i la cronologia de l'obra, vegeu la recent i suggestiva hipòtesi de Mar Batlle, *Patriotisme i modernitat a La fi del comte d'Urgell*, Barcelona, 1999 (la citació, a la p. 53). Pel que fa al cercle d'intel·lectuals (diguem-ne) urgellistes, Antoni Simon i Jesús Villanueva, «El cercle erudit i històric barcelonès dels anys vint i trenta del Sis-cents i la revolució de 1640», *Revista de Catalunya*, 122 (1997), pp. 40-53; i Josep Pich i Antoni Saumell, «Jaume Ramon Vila i la defensa de la història de Catalunya i del català a principis del segle XVII», *Recerques*, 32 (1995), pp. 71-77.

virrei Sentís (1623), alguns ministres reials es mostraren ja taxatiu: «concluyendo que [...] tiene el Príncipe, el Principado y los catalanes natural obligación de obedecerle».⁴² I un dels primers pamflets profilipistes de la guerra dels Segadors rubricava:

entre el Pueblo y el Príncipe se consideran vínculos recíprocos y tan estrechos, que los unen entre sí, y obligan a los súbditos [...] a socorrer a su rey con todo lo necesario para su conservación [...] y así [...] los buenos, fieles y verdaderos Catalanes, zelosos de su honra, y de la de su patria, cierto es que han de seguir el nombre y Estandartes de su Príncipe.⁴³

De manera semblant, l'oferta d'un perdó reial, feta per Felip IV a començaments de l'any 1642, demanava que «los naturales i poblats en dits Principats i Comtats se aparten de las malas inteligencias [...] i tornen a la natural i antigua fee, que a sos prínceps i señors naturals ab tota puresa han sempre guardada». El monarca, talment com els antics comtes de Barcelona, no s'estava alhora de ressaltar «la gran naturaleza, bondat, bona fee, llealtat i serveis dels naturals i poblats en los dits Principats i Comtats». Felip IV, a més, es presentava no sols com a «rey y señor, y cap de la cosa pública», sinó també com un «amorós pare», mogut per un «paternal affecte» envers els seus fills: metàfora o representació familiar de la cosa pública no pas menys clàssica o suada.⁴⁴

Els portaveus de les institucions catalanes cultivaran també aquesta mena de llocs comuns de la retòrica i la reflexió política del temps: “pares” i “fills”, i fins i tot “esposos”, de la pàtria; la “Catalunya-vídua” o sense (bon) rei...⁴⁵ Però els hi donaran, és clar, tot un altre sentit; i posaran l'èmfasi, a més, en el factor genealògic, “sanguini” o “ètnic” abans que

⁴² Segons la *Historia general del Principado de Cat.^a Condados de Rossellón y Cerdaña. Por el año 1598*, del doctor i magistrat Sevillà, Bibliothèque Nationale de France, *Manuscrits Espagnols*, mss. 114-116, 1, f. 61.

⁴³ Alonso Guillén de la Carrera, *La estrecha amistad que profesamos...*, [1640], ff. 1-2.

⁴⁴ Bibliothèque de l'Arsenal (Paris), *Pièces fugitives concernant la revolte des Catalans en 1640*, ban promulgat a Madrid el 24-1-1642.

⁴⁵ Tòpics de l'època i d'arreu, tal com es pot comprovar en Robert Descimon, «Les fonctions de la métaphore du mariage politique du roi et de la république. France, xve-xviiie siècles», *Annales*, 6 (1992), pp. 1127-1147; i Fernando Bouza, «Sola Lisboa casi viuda. La ciudad y la mudanza de la corte en el Portugal de los Felipes», dins *id.*, *Imagen y propaganda. Capítulos de historia cultural del reinado de Felipe II*, Madrid, 1998, pp. 95-120.

no pas el merament dinàstic.⁴⁶ En conseqüència, la “naturalesa” del rei deixarà de ser una qüestió accessòria o irrellevant. Contràriament, el veritable “rei natural” dels catalans –es dirà– haurà de ser per força (o per congruència) un rei de “sang catalana”; en la línia, doncs, de l’urgellisme militant del Siscents, sinó d’abans.⁴⁷ L’argument despunta ja a les darreres ratlles de la *Noticia Universal de Catalunya* (1640), de Martí Viladamor: «Mirad príncipe, atended señora [...] que el siempre christianíssimo Luis XIII [...] por linea recta dichosamente deciende de Catalunya, de la siempre generosa casa de Moncada».⁴⁸ Però serà elaborat, sobretot, per Gaspar Sala i altres propagandistes en un seguit de *sermons* o peces d’oratória política de l’any 1641.

Gaspar Sala i Berart (1605-1670), frare agustí i catedràtic de teologia de la universitat de Barcelona, es pot considerar, sens dubte, un dels principals ideòlegs i propagandistes tant de la revolta catalana com de la Catalunya francesa. Va ser l’autor de diversos i difosos i influents escrits polítics; en particular, aquesta *Proclamación Católica* adreçada a Felip IV que va marcar, de fet, la pauta de tota la publicística catalana ulterior.⁴⁹ La teoria del “rei natural”, però, apareix netament formulada (encara que sense esmentar la fórmula) en un text posterior, el *Sermó Chronològich del Illustre màrtir y patró inclyt de Catalunya Sant Jordi*, dedicat als diputats catalans, i predicat «en la sumptuosa capella de la Deputació» l’any 1641 (i estampat aquell mateix any, Barcelona, G. Nogués, 1641);

⁴⁶ De fet, la teoria de la monarquia electiva que mantenien aquests propagandistes desautoritzava qualsevol dinasticisme automàtic. Així, Felip IV, era comte de Barcelona, «no por el derecho de la sucession [...] sino [...] por nueva y voluntaria eleccion, que han hecho los catalanes [...] con la admission del juramento que les tiene prestado de guardarles todas sus [...] libertades [...] de tal manera que pudieran los catalanes [...] dexar de admitirle por su conde, y elegir otro qualquier señor. Aunque la fidelidad catalana nunca ha imaginado esta mutación», sempre segons Martí Viladamor, *Noticia Universal de Catalunya*, dins Torres, ed., *Escrits polítics del segle XVII...*, tom I, ob. cit., p. 81.

⁴⁷ I també d’altres al·legats rebels o “restauracionistes” del període, tal com es pot comprovar en el cas portuguès: Fernando J. Bouza Álvarez, «Clarins de Iericho. Oratoria sagrada y publicística en la Restauração portuguesa», *Cuadernos de Historia Moderna y Contemporánea*, VII (1986), pp. 13-31; M^a. Àngels Pérez Samper, *Catalunya i Portugal el 1640. Dos pobles en una cruïlla*, Barcelona, 1992, pp. 72-73.

⁴⁸ Torres, ed., *Escrits polítics del segle XVII...*, tom I, ob. cit., p. 142.

⁴⁹ Vegeu un esbós biobibliogràfic dins Serra, ed., *Escrits polítics del segle XVII...*, tom II, ob. cit., pp. 7-9; també, l’edició facsímil de la *Proclamación Católica*, a cura de Karsten Neumann i Antoni Simon, Barcelona, Base, (en premsa). Vicenç Estanyol prepara una biografia de l’autor i l’edició crítica de la seva obra.

un «panegyric historial [...] per a espill en lo qual [se] mire [...] la hermosura que Catalunya adquereix ab la flor de Llis». Un cop més, Sala posava l'èmfasi en la llibertat tradicional i la monarquia electiva dels catalans («a Luys nos donarem, a Luys no[s] donam»). Però la finalitat primordial d'aquest *sermó* era provar històricament la «bona amistat que la Monarquia Francesa ha tingut ab lo Principat de Catalunya; per a que tots entenguen que lo que ha fet aquest illustre Principat elegint per son Señor a la Christianíssima Magestad de Lluys XIII [...] no és novetat originada de levitat de ànimo».

L'erudició històrica, doncs, es posa al servei d'una tesi "genealògica" ben simple: Catalunya és "filla" de França; els catalans són de "cep" francès:

Moltes nacions, ab la varietat dels temps, dominaren a Catalunya, però entre totes, sols a la Francesa havem de confessar, per sep, y parra hermosa, sep antich de ahont vingueren, y se propagaren, les cases més antigues, y la sanch més illustre de Catalunya; de aquí se han originat los impulsos de amor en França per a anparar y ajudar a nostre Principat, en conflicte tan grave, que ya diu lo refrany català, *la sanch bull sens foch [remarca seva]*.

Segueix, per descomptat, la narració (amb pèls i senyals) de l'empresa catalanocarolíngia contra els "moros" o infidels, el paper d'Otger i els Nou Barons de la Fama,⁵⁰ i el subseqüent lliurament voluntari dels catalans a l'autoritat franca. Però l'èmfasi es posa, un cop més, en la seqüència genealògica o "sanguínia":

Foren tan gloriosos estos nostres antepassats, ses hazafies tant memorables, los beneficis que feren a Catalunya tan singulars, que succehint sos fills y generacions al títol y hazienda, han conservat y aumentat la veneració de aquestos títols; perquè tots universalment los miren com a descendents de aquells que ab tanta sanch y treball donaren a Catalunya lo gloriós y honorífich estat que posseheix y goze, estimant tots en los fills les obligacions dels pares.

Y de tot inferesch lo següent, y dich, que si per a nosaltres són de tanta estimació los descendents de aquells que restauraren a Catalunya, com a Oficials dels Reys y Emperadors Christianíssims, si los tenim tant gran amor, y confessam grandíssima obligació, [quina] veneració, [quin] amor [no] havem de tenir als descendents de Carlos Magno y successors de la [seva] Corona, puix Carlos ab son patrimoni Real, ab sos exèrcits, ab sa Real persona assistí a esta restauració de Catalunya?

⁵⁰ Miquel Coll Alentorn, «La llegenda d'Otger Cataló i els Nou Barons», *Estudis Romànics*, I (1947-48), pp. 1-47; i, en general, id., *Historiografia*, Barcelona, 1991; i Eulàlia Duran, *Sobre la mitificació dels orígens històrics nacionals catalans*, Barcelona, 1991.

El paral·lisme era fàcil d'establir, certament. La monarquia francesa, el 1640, tornava a "restaurar" Catalunya:

Essent donchs lo Rey nostre Señor Lluys descendent l·legitim de la sanch Real y Corona de Carlos Magno, y Ludovico Pio, y Carlos Calvo, nostres Señores [sic], Pares y Restauradors, quant no experimentassem nossaltes en sa Magestat Christianissima [*Lluís XIII* ...] los mateixos affectes y effectes [... *tenint en compte, a més,*] lo que fa de present [...] en benefici nostre ab tantes armades per mar y terra, ab gastos tant excessius [...] per redimir[-nos] de uns enemichs pijors que Moros.

Ben entès, però, que allò que Sala volia demostrar és que catalans i francesos no eren només aliats circumstancials; sinó que aquesta entesa era tan natural com inevitable, atès que uns i altres provenien, en realitat, d'una mateixa soca, d'un mateix "cep", la corona francesa, és a dir, del "llinatge" dels reis de França, els veritables "pares" de la pàtria catalana:

Quant vingueren los Moros [...] per a redimir-nos de la esclavitut dels Moros [...] vingueren ab los Catalans los exèrcits de Carlo Magno [...] obrant la restauració de Cataluña [...]. Y no contents de assistir ab armes, ilustraren lo Principat ab edificis Sacros, ab Temples sumptuosos [...]. Plantaren la nobleza de Cataluña [...], tronchs illustres de ahont tanta varietat de rams hermosos se han propagat en España. No hi ha antiguetat en Cataluña que no cerque entre estes memòries son principi [... *ni*] sanch Noble que no mire per vena aquest Imperi [...]. Aquí començà Cataluña a tenir Comte, estos Reys [*francs*] li donaren Señor Català, Príncep de la nació, y superior Compatriota [...] la Corona de França es nostre cep vertader...

Segueixen més metàfores naturals (florals, vegetals):

...la Corona de França es nostre cep vertader [...] nosaltres som los sarments [...]. Advertiu ab atenció la diferència del sarment a altres plantes, que estes, quals crexen molt, quals menos, empero tenen cert termini ahont se aturen, pero lo sarment, apar que no tingue terme de magnitud; si arriman los sarments de una parra a un arbre chich, no crexen més, si a un olm, tant pujen com un olm [...]. Axí succeeix als Catalans, segons a qui se arrimen, axí crexen, y se fan vistosos [...]. Estavem ara arrimats a un Señor que nons feye mercé de emplear-nos, sinó dexar-nos en nostra terra, érem sarments en terra [...]. Ara tenim per arrimo un Monarca tan alt.

La noció de "rei natural" o "connatural" es troba, altrament, en altres textos i propagandistes. Així, el carmelita Josep de Jesús Maria, l'autor, també l'any 1641, d'un altre *sermó* de la Diputació, aquest «per las Ànimas de sos Antepassats» (Barcelona, G. Nogués, s.d.), no dubtava de justificar la fidelitat a Lluís XIII per la seva catalanitat, entre altres virtuts:

Un Rey just, Christianíssim, y de sanch Catalana, y digne per lo primer de ser respectat de sos vassalls com a verdader Príncep. Per lo segon, de ser imitat dels Verdaders Christians com a exemplar. Per lo tercer, de ser amat dels Catalans, y de la província com a connatural [...] Luys XIII [...] baixa per linea recta de la casa de Beam [...] en la Aquitània [...] de la Casa Ilustríssima de Moncada, en Cataluña [...]. Vist dons que nostre Christianíssim és de sanch Cathalana, a qui millor que a ell podian los Cathalans acudir en esta ocasió? qui los amparará ab major amor...?

Etnicisme o pactisme?

Ben mirat, però, tampoc no podem exagerar la component “eticista” o “sanguínia” de l’argumentació política de les institucions catalanes. No sols perquè era una component entre altres, sinó, sobretot, perquè l’argument principal dels catalans profrancesos era, en realitat, que el Principat havia estat, i havia de continuar essent, una província distinta i peculiar dins qualsevol monarquia, amb les seves llibertats o el seu ordre polític específic, “pactista” o contractualista.⁵¹ Aquest havia estat, de fet, el problema original: un *valido*, el comte-duc d’Olivares, que havia volgut trastocar aquest estat de coses. El carmelita Josep de Jesús Maria estava fermament convençut que «sent sa Magestat [*Lluís XIII*] descendent de sanch Cathalana, y Cathalà per sos Sereníssims progenitors, mirará ab singular amor als Cathalans», i que, «com a Cathalà farà estima de privilegis, lleys, constitucions, pragmàticas y llibertats de la república, per a fer-nos mercé a tots de la puntual observança de ellas, y concedir novament altres, obligat de lo que experimentarà de lealtat Cathalana».

Tanmateix, aquest era el problema: amb Felip IV o amb Lluís XIV. La publicística i tractadista francesa ignoraran completament –tal com ha fet notar Núria Sales– la cèlebre “elecció catalana de Carlemany”; l’origen precisament (i per mític que fos) d’aquest règim pactat (i no sols “natural”) específic dels catalans, i que hom creia ben assegurat amb els descendents (dinàstics) de l’emperador franc. *La Catalogne française* (1644) de P. de Caseneuve, per exemple, no fóra pas menys absolutista, arribat el cas, que la de Felip IV. De fet, l’obra presenta els antics comtes de Barcelona, no pas com a aliats i súbdits voluntaris de Carlemany, sinó

⁵¹ Talment com al Portugal bragancista, Álvarez Bouza, «*Clarins...*», ob. cit., p. 23; i Luís Reis Torgal, *Ideologia política e teoria do Estado na Restauração*, Coimbra, 1981, 2 vols.

com uns usurpadors, en realitat, dels drets dels reis de França.⁵² A la pràctica, altrament, la Catalunya francesa conegué els conflictes habituals. Una carta de la ciutat de Barcelona, l'any 1645, en defensa dels drets "provincials" del vescomte de Jòc, n'és simplement un exemple de tants; els consellers barcelonins feia temps que suplicaven a Lluís XIV:

fos de son Real servcey manar attendrer a la observança de les leys monicipals de aquestos Principat y Comtats de V. Magt. en orde a que no fos compellit lo Vezcomte de Joch, nostre conprovincial y ciudadà desta Ciutat, a litigar en la cort del Real Parlament de Tolosa com ho pretenian los tudors dels hereters del eminentissim Cardenal de la Veleta, Abat que fou de la Grassa [...] perquè manant-ho axí [...] se evitarié lo perjudici que de no fer-se rebrian les leys desta Provincia disposants que los regnicolas no sien obligats a litigar fora della.

Una lletra simultània de la Diputació demanava el mateix per tal d'evitar «lo perjudici... a nostron provincial de Cathalunya», i tal «com demanan nostres Usatges, Lleys y Constitucions per V. Magt. jurades».⁵³ Vet ací, en petita escala, els greuges de sempre, el vocabulari de sempre. Lluís XIV, doncs, podia ser el veritable "rei natural" dels catalans, tal com al·legaven Gaspar Sala i altres propagandistes; però només en un sentit del terme.

⁵² Núria Sales, «Per què l'adquisició del Rosselló és presentada per la historiografia francesa com una conquesta militar més?», *Revista de Catalunya*, 90 (1994), pp. 23-38.

⁵³ *Archive Historique de l'Armée de Terre*, sèrie A1, vol. 245, núms. 27-30 (8-8-1645).